

Czene Gréta¹

Oroszország mint geopolitikai entitás az amerikai geopolitikai szakértők szemszögéből

Russia as a Geopolitical Entity – From The Perspective Of American Geopolitical Experts

Láthatóan a világ napjainkban a nemzetközi rendszer múltból megörökölt sémáinak progresszív eróziójában él. A bipoláris világrend felbomlása után több tektonikai lemez, amelyen a nemzetközi rend és annak alapelvei nyugodtak, mozogni kezdett, és a ma még ismert nemzetközi intézményrendszer is lassan mállani, erodálódni látszik. A világnak ma nem kettő vagy három, de legalább öt, a mainstream politikai kultúráról eltérően gondolkodó, a világ berendezkedését a legkülönbözőbb módon elképzelő kulcsszereplője van, amelyek nemzeti érdekeik mellett kiállva akarva-akaratlanul is hozzájárulnak a bevett szabályok és gyakorlatok deformálódásához. A világ, amelyhez az atlanti világ tagjai hozzászoktak, és a világ, amelyre vágnak, lassan eltűnni látszik, és mint ilyen, Oroszország egyaránt oka is és szimbóluma is ennek.

Tanulmányom számos világhírű amerikai geopolitikai gondolkodó Oroszországról és Oroszország geopolitikai jövőjéről vallott nézeteit vizsgálja. E gondolatok megismerése betekintést nyújthat jövőnk lehetséges szegmenseibe, amely különösen fontos Magyarország mint a Heartland határán fekvő ország számára, mert hozzájárulhat a „nagy sakktabla” mechanizmusainak megértéséhez és szabályainak elsajátításához.

Kulcsszavak: új nemzetközi rend, Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, geopolitika, geopolitikai gondolkodók

Apparently the world nowadays lives in the progressive erosion of the schematic patterns of the international system, and after the disintegration of the bipolar world order, several tectonic plates on which the international order and its principles were based began to move, and the international institutional system, which is still known today, is slowly stagnating and eroding.

¹ Dr. Czene Gréta, hadtudományok doktora (PhD). ORCID-azonosító: 0000-0002-2330-0271.

The world today has at least five key players, who think differently from the mainstream political culture in a variety of ways, contributing to the deformation of established rules and practices, in support of their national interests. The world to which the Western elites are accustomed, and the world they wish to see slowly disappears, and Russia is both a cause and a symbol of the process.

My paper examines the ideas of several world famous American geopolitical thinkers about Russia and the geopolitical future of Russia. Getting to know these ideas can give you an insight of the possible segments of our future, because for Hungary, being a country on the border of the Heartland, it is particularly important to know the mechanisms of the "Big Chessboard".

Keywords: new world order, Russia, United States of America, geopolitics, geopolitical thinkers

Előszó

A mai Oroszország jelentős mértékben különbözik a Szovjetuniótól, de a cári Oroszországtól is a hatalmi viszonyok tekintetében. Az elmúlt negyedszázad során Oroszországnak az Egyesült Államokkal, valamint a nyugat-európai országokkal való kapcsolata többször is megváltozott. Túlzott várakozások, illuzórikus politikai elképzelések, kiábrándulások, ideológiailag is motivált, konfrontatív nézetrendszerek és az egymásra utaltság megértése nyomán kialakult együttműködés felismerése keveredett a kapcsolataikat meghatározó döntésekben.²

Oroszország a Szovjetunió széthullásával elveszítette a hidegháborús versenyt, és ahelyett, hogy szorosan integrálták volna a nyugati katonai és gazdasági rendszerbe, határain kívül minden komoly befolyástól megfosztották. Amíg a nyugati győztes hatalmak a nyugati rend újratervelésével, az Európai Unió és a NATO bővítésével voltak elfoglalva, addig Oroszországot a saját gazdasági és politikai problémái középette magára hagyták.

Oroszország a Szovjetunió szétesését követő gazdasági, bel- és külpolitikai válságból a kétezres évek közepére állt talpra, és a 21. század első évtizedétől a nemzetközi politikai életben is egyre erőteljesebben kezdte el képviselni a nemzeti érdekeit. Az öntudatában megerősödött Oroszország az elmúlt tíz évben már ismét elérkezettnek látta az időt arra, hogy jelentős geopolitikai tényezőként térjen vissza a világpolitikába, és a 2008-as ötnapos grúziai háborúval, majd 2014-ben a Krím elcsatolásával befolyási övezetének újrarájzolásába kezdett.³

A 21. század második évtizedében Oroszország és az Egyesült Államok viszonya jelentősen megromlott, ebben az ukrainai fejlemények és Oroszország reagálása nyomán a kelet-ukrainai polgárháború és a Krím Oroszországhoz való csatolása jelentős szerepet játszott. Donald Trump amerikai elnök választási ígérete az orosz–amerikai viszony javításáról az USA törvényhozásának és más politikai csoportok akciói nyomán

² SIMAI 2017.

³ DEÁK 2011, 25.

meghiúsult. Az újabb szankciók Oroszország ellen, valamint az Egyesült Államokban kibontakozott oroszellenesség, majd erre az orosz politika válaszlépéseinek következményei veszélyes világpolitikai válsággócokat indukáltak. Az elmúlt években globális szinten kialakult hatalmi versengés új fejezetet nyitott a nemzetközi viszonyok feltételrendszerében, amelynek kimenetele még nem ismert. Dolgozatom ezért annak feltárására vállalkozik, hogy a világ geopolitikai viszonyrendszerében Oroszországgal kapcsolatban milyen motivációi vannak az Egyesült Államoknak, illetve napjaink amerikai geopolitikusai hogyan gondolkodnak Oroszországról és annak a nemzetközi rendszerben betöltött státuszáról és jövőjéről.

Eurázsia, a nagy saktábla

A tavaly előtt elhunyt, zseniális geopolitikus, Zbigniew Brzezinski⁴ egy mára klasszikusnak számító, *Nagy saktábla* című publikációjában a bipoláris világrend felbomlását követő friss helyzetértékelésként írta meg az Egyesült Államok számára a 21. század politikai lehetőségeinek forogatókönyvét. Oroszországgal kapcsolatban az írás többnyire még bizakodó, a szerző reméli, hogy a kontinensnyi országot partnerségi alapon a fejlett Európához lehet kapcsolni.

Az elemzésben Brzezinski úgy véli, hogy egy hatalmi vákuum keletkezett Eurázsia szívében, Oroszország geopolitikai helyzete súlyos kárt szenvedett, határai délen és nyugaton visszaszorultak, aminek következtében Oroszország geopolitikai befolyási övezete drámai mértékben összezsugorodott. A legfájdalmasabban az érintette Oroszországot, hogy nemzetközi státusza jelentős mértékben meggyengült, és az az Oroszország, amely a legutóbbi időkig egy hatalmas területű birodalmat tartott össze, és vezetője volt egy Európa szívéig, másrészt egykoron a Dél-Kínai-tengerig terjedő, csatlós államokból álló ideológiai tömbnek, problémákkal küszködő nemzetállammá vált.

Brzezinski kategóriája alapján Oroszország aktív geopolitikai játékos,⁵ amelynek már pusztán jelenléte is nagy hatással van az eurázsiai térségében található, nemrégiben függetlenné vált államokra. Emellett Oroszországnak ambiciózus geopolitikai

⁴ Zbigniew Brzezinski (1928. március 28. – 2017. május 26.) lengyel származású amerikai politológus, politikus, geostratégia, 1977–1981 között Jimmy Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója. Tevékenysége az Egyesült Államok külpolitikájának számos kérdésében irányt adott, többek közt a kínai kapcsolatok normalizálásában, a SALT-2 megállapodásokban és nem utolsósorban a kelet-európai reformtörekvések támogatásában. Munkássága a politikatudományban is jelentős. Brzezinski politikaszemléletét jelentősen befolyásolta Halford Mackinder magterület-elmélete, amelynek lényege, hogy az Egyesült Államokból nézve nem lehet elkülöníteni egymástól Európát és Ázsiát, mivel az egy egybefüggő kontinenst, Euráziát alkotja. Ehhez képest Amerika egy sziget, amelynek biztonsága attól függ, hogy Euráziában egyetlen hatalom hegemon helyzetbe kerül-e vagy sem. Az Egyesült Államok kormányának emiatt az a feladata, hogy kiálljon minden olyan hatalommal szemben, amely hegemoniára törekszik Euráziában. Euráziában léteznek kritikus földrajzi egységek: ezek azok a területek, amelyeket a hegemoniára törekvő hatalmak igyekeznek megszerezni azért, hogy ezek erőforrásait felhasználva a maguk javára billentsék a hatalmi egyensúlyt. Az Egyesült Államok fő feladata tehát, hogy megakadályozza, hogy a stratégiaileg fontos térségek egy hegemon fennhatósága alá kerüljenek.

⁵ Brzezinski szerint az az állam tekinthető aktív geopolitikai játékosnak, amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet megváltoztatására. Lásd BRZEZINSKI 1999, 57.

céljai is vannak, és ahogyan a szerző könyve írásakor megjósolta, amint visszanyeri erejét, nyugati és keleti szomszédaira is egyre nagyobb befolyást igyekszik majd gyakorolni. Az orosz külpolitikai vezetésben Brzezinski szerint mélyen mindig ott munkált egy különleges eurázsiai szerep utáni vágy, és az a tény, hogy az ország nagyon jelentős területet tudhat magáénak Euráziában, már régen hajlamossá tette az elitet a geopolitikai kategóriákban való gondolkodásra. Az orosz állam soha nem tartotta magát a nyugat-európai hagyomány szellemében kizárólag csak a nemzet eszközeként, hanem egy különleges, nemzetek felett álló küldetés végrehajtójaként határozta meg önmagát, hol vallási, hol geopolitikai, hol ideológiai értelemben.

Oroszország számára főleg Ukrajna elvesztése jelentett alapvető geopolitikai visszalépést, mert nagymértékben leszűkítette Moszkva geostratégiai mozgásterét. Ukrajna elvesztésével Oroszország egy több mint 300 éve hozzá tartozó, potenciálisan gazdag ipari és mezőgazdasági területtel, valamint 52 millió fővel lett szegényebb, amely megfosztotta Oroszországot a Fekete-tengeren gyakorolt egyeduralgó pozíciójától is, ahol Odessza jelentette Moszkva számára azt a létfontosságú kijáratot, amelyen keresztül kereskedni tudott a földközi-tengeri, sőt távolabbi országokkal is. Ukrajna mindig is különleges jelentőséggel bírt Oroszország számára, és majdani újraintegrálása továbbra is az orosz politikai elit jelentős számú tagjának a hittétele.⁶

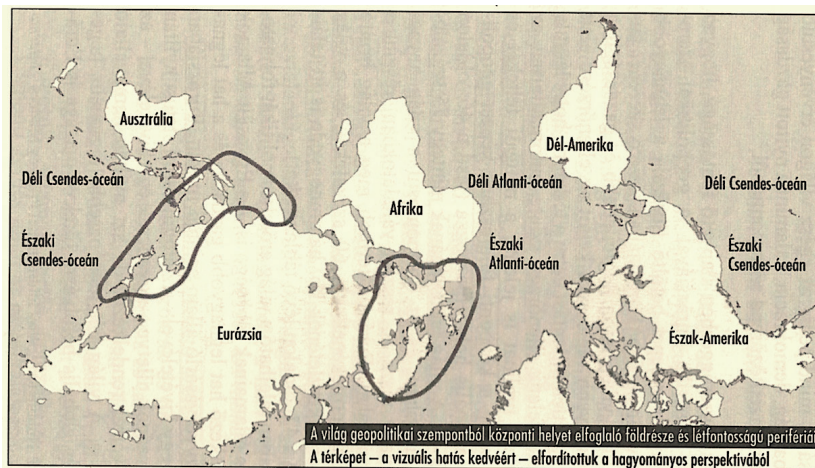
Brzezinski kategóriája szerint Ukrajna geopolitikai pillérnek⁷ tekinthető, mivel független országgént való pusztá léte is alkalmas Oroszország átalakítására. Ukrajna nélkül Oroszország nem eurázsiai birodalom, viszont amennyiben Moszkva visszanyerné az 52 milliós, erőforrásokban gazdag Ukrajna feletti uralmát, akkor újra birtokába kerülnének azok az eszközök, amelyek egész Európára kiterjedő hatalommá tennék. Emellett Ukrajna függetlenségének elvesztése azonnali következményekkel járna Közép-Európára nézve is, mert Lengyelország geopolitikai pillérré lépne elő az egyesült Európa keleti határán.

Amerika és Oroszország kapcsolatának viszonylatában Brzezinski szerint Oroszország túl gyenge ahhoz, hogy Amerika tényleges partnere lehessen, de még mindig erősebb annál, semhogy gyógyíthatatlan betegként bánjon vele.⁸

⁶ BRZEZINSKI 1999, 126.

⁷ Brzezinski szerint geopolitikai pilléreknek azok az államok nevezhetők, amelyek jelentősége nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből, illetve abból, hogy esetlegesen kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésére. BRZEZINSKI 1999, 126.

⁸ BRZEZINSKI 1999, 163.

1. ábra

A világ geopolitikai szempontból központi helyet elfoglaló földrész és létfontosságú periferiái

Forrás: BRZEZINSKI 1999, 46.

Az Egyesült Államokra nézve a legveszélyesebb forgatókönyv az lenne, ha létrejönne egy Oroszországból, Kínából és esetleg Iránból álló nagykoalíció, egy hegemonia-ellenes szövetség, amelyet nem az ideológia, hanem az egymást erősítő sérelmek tartanának össze. Ez nagyságában és kiterjedésében az egykori kínai–szovjet tömb fenyegetésére emlékeztetne.

Brzezinski ugyan távoli lehetőségnek tartja, de mégsem zár ki teljesen egy nagy európai átrendeződést, ha az európai egyesülési folyamat megfeneklik, valamint Európa és Amerika kapcsolata súlyosan megromlik, benne német–orosz közeledéssel vagy francia–orosz antanttal. A szerző szerint ekkor előállhatna az a helyzet is, hogy Európa és Oroszország összefog annak érdekében, hogy Amerikát kizárják a kontinensről, ezt azonban egy sikeres geostratégia és a politikai erőknél az eurázsiai saktáblán való gondosan kiszámított mozgatása megakadályozhatja, és hosszú távon biztosíthatja Amerika globális hegemoniáját.

Véget ér-e az amerikai évszázad?

Joseph S. Nye⁹ *Véget ér-e az amerikai évszázad?* című könyve a Szovjetunió összeomlása után rivális nélkül maradt amerikai szuperhatalom lehetőségeit veszi górcső alá, vagyis hogy Amerika megtarthatja-e világhatalmi hegemoniáját, vagy egy történelmi léptékű hatalomváltás szemtanúi vagyunk-e éppen. Nye emellett könyvében

⁹ Joseph S. Nye amerikai politológus, a nemzetközi kapcsolatok egyik legismertebb kutatója, a Harvard Egyetem professor emeritusa, a Trilaterális Bizottság észak-amerikai ágazatának elnöke és az Aspen Intézet társelnöke.

kiemelten foglalkozik az Egyesült Államok Oroszországgal való kapcsolatával is, mert az egyetlen olyan országnak tartja, amely potenciális veszélyt jelenthet az Egyesült Államok biztonságára.

Az 1950-es évektől a bipoláris rendszer felbomlásáig sok amerikai félt attól, hogy a Szovjetunió megelőzi az Egyesült Államokat, és a világ vezető hatalmává válik. A Szovjetunió rendelkezett a világ legnagyobb területével, a harmadik legnagyobb népességével, a második legerősebb gazdaságával, és több olajat és gázt állított elő, mint Szaúd-Arábia. A világ nukleáris erőinek is több mint a fele a tulajdonában volt, többen szolgáltak a fegyveres erőiben, mint az Egyesült Államokéban, és a világon a legtöbb embert foglalkoztatta a kutatás és fejlesztés területén. Mindezek ellenére azonban a Szovjetunió 1991-ben összeomlott.

A felbomlás után Oroszország a lakosság és a gazdaság valamivel több mint felét örökölte meg, megtartotta a nukleáris fegyverezést többségét, azonban globális erőkihívási képességei nagymértékben csökkentek.

Joseph Nye szerint Oroszország még mindig potenciális fenyegetést jelent az Egyesült Államokra nézve, elsősorban azért, mert az egyetlen olyan ország, amely elegendő rakétával és nukleáris robbanófejjel rendelkezik az Egyesült Államok elpusztítására, és viszonylagos hanyatlása csak még vonakodóbbá tette, hogy lemondjon a nukleáris arzenállal elfoglalt státuszáról.

Gazdasági erőforrásait tekintve Oroszország 2,5 billió dolláros bruttó nemzeti terméke egyhetede, 18 000 dolláros egy főre eső jövedelme (vásárlóerő-paritáson számolva) nagyjából egyharmada az Egyesült Államokénak. A gazdaság jelentős mértékben az energiától függ, az olaj és a gáz adja az orosz export kétharmadát, az állami bevételek felét és a GDP 20%-át. A gazdaságot az erőforrások nagyon rossz hatékonyságú elosztása jellemzi, és a magánbefektetések sem igazán életképesek a korrupciós intézményi és jogi struktúra miatt.¹⁰

Nye rámutat arra is, hogy Oroszországnak gyenge a softpower-képessége, viszonylag kevés külföldi néz orosz filmet, és mindössze egyetlen orosz egyetem kapott helyet a világ legjobb száz felsőoktatási intézménye között. A hatékony piacgazdasághoz szükséges politikai intézmények is többnyire hiányoznak, az oligarchisztikus állami kapitalizmus pedig híján van mindazon szabályozó rendszereknek, amelyek bizalmat teremtenének.

Nye szerint sok alternatív jövő képzelhető el, de a jelek szerint Oroszország hanyatlik, amelynek okai az egydimenziós gazdaság, a korrupciós intézményrendszer és a megoldhatatlan demográfiai és egészségügyi problémák. Egyes elemzők szerint Oroszország képes lesz felülkerekedni ezeken a problémákon, Nye szerint azonban Oroszország birodalom utáni átalakítása kudarcot vallott, és a politikusokat továbbra is az országnak a világban elfoglalt helye foglalkoztatja, miközben még választani sem tud európai és szlavofil identitása között.

Oroszország szerinte nem rendelkezik stratégiával a hosszú távú felemelkedéshez, és időnként rövid távon sikeresen, opportunista módon reagál a bizonytalanságra, a vélt külső fenyegetésekre, valamint a szomszédok gyengeségeire. Oroszország ily

¹⁰ NYE 2017, 36.

módon a status quo revizionista bajkeverőjévé válik, és arra törekszik, hogy az amerikai primátussal szemben elégedetlen más revizionista hatalmak katalizátora legyen.

Nye úgy gondolja, hogy bármilyen eredmény is születik Putyin elnök revizionizmusából, Oroszország a megmaradt nukleáris ereje, olaja és gáza, kibertechnológiai jártassága, Európához való közelsége, valamint Kínával való potenciális szövetsége miatt rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek gondot okozhatnak az Egyesült Államoknak, azonban úgy véli, e képességek nem lesznek elegendők ahhoz, hogy a hidegháborús időkhöz hasonlóan, világszinten ellensúlyozza az Egyesült Államokat.

Nye tisztában van azzal, hogy egy birodalom sem marad fenn örökké, ám vitatkozik az amerikai hanyatláselmélet híveivel, és azt a következtetést vonja le, hogy az amerikai évszázad még több évtizedig nem ér véget, habár a világ sokkal komplexebb és talán zűrzavarosabb is lesz.

Nyugtalan határvidék

Mint ahogyan az előzőkben bemutatott könyvek, Jakub J. Grygiel¹¹ és Aaron Wess Mitchell¹² *Nyugtalan határvidék* című könyve is a globális geopolitika változásaival és a nemzetközi rendszer átalakulásával foglalkozik. A szerzők szerint a globális geopolitika Egyesült Államok által felépített és fenntartott rendszere még mindig működik, de nagyon törekeny állapotban van, a hidegháború utáni korszakban pedig először fordul elő, hogy a rendszer túlélése egyáltalán nem bizonyos, és alapjának minden részlete egyre kérdésesebb.

Grygiel és Mitchell egy átfogó, aktív stratégia alkalmazására hívja fel az Egyesült Államokat, amely kelet-európai, közel-keleti és kelet-ázsiai szövetségesek hálózatával képes elriasztani a feltörekvő hatalmakat az agressziótól, és nem adja meg magát a multipoláris világrend önbeteljesítő jóslatának.

Grygiel és Mitchell szerint Kína, Oroszország és Irán abban érdekeltek, hogy kijebbjeljék a határaikat, de nem tudják, hogy meddig mehetnek el anélkül, hogy a másik hatalom szilárd ellenállásába ne ütköznenek.

A szerzők könyvükben Oroszországot, Kínát és Iránt felemelkedő revizionista hatalomnak nevezik, amelyek abban a reményben gyakorolnak nyomást a határvidék országaira (például Oroszország Ukrajnára, Magyarországra és Lengyelországra), hogy Amerika hatalma visszaszorulóban van, és valójában hanyatlik. A csapdahelyzetet azonban abban látják, hogy ha az Egyesült Államok a revizionista hatalmak akcióira nem tesz érdemi válaszlépéseket, a szövetségesei, csalódva az egykori szuperhatalomban, közeledni kezdenek a feltörekvő revizionista szomszédjaik felé.

¹¹ Jakub J. Grygiel az Amerikai Katolikus Egyetem docense és a Humán Ökológia Intézet munkatársa. 2017 és 2018 között az európai ügyekért felelős Politikai Tervezési Hivatal államtitkárának vezető tanácsadója, doktori disszertációját a Princeton Egyetemen szerezte meg, több jelentős geopolitikai könyv szerzője.

¹² Aaron Wess Mitchell politikai elemző és kormányzati tisztviselő, az európai és eurázsiai ügyekért felelős helyettes államtitkár az Egyesült Államokban. Jelenlegi pozíciójának megszerzése előtt az Európai Politikai Elemzés Központjának elnök-vezérigazgatója, 2017. július 19-én Donald Trump elnök Mitchellt nevezte ki az európai és az eurázsiai ügyekért felelős államtitkárság élére, e tisztségét azóta tölti be.

Gryegel és Mitchell Oroszországot revansista hatalomként írja le, amelynek azonban nem célja a globális rendnek való ellenszegülés, mert nem rendelkezik olyan univerzális ideológiával, amely fent tudna tartani egy egész világrendet, és nincs elég ereje ahhoz sem, hogy szavatolni tudná annak létét. Ehelyett hódítással, vagy még inkább a politikai kontroll kiterjesztésével akarja visszaszerezni elveszített területeit.

Oroszországot a szerzők történelmileg is ragadozó államnak aposztrofálják, amely befolyási szférájába vonná a szövetséges országokat, ha azok veszítenének stratégiai függetlenségükből, vagy éppen teljesen megfosztatnának attól.

A közép-kelet-európai államokat a szerzők kulcsfontosságú területnek tekintik, Magyarországot az európai gazdasági tér kapcsaként szolgáló, energia- és tranzitútvonalakkal rendelkező országnak nevezik.

A szerzők úgy vélik, hogy az idők során a közép-európai területek birtoklása vagy semlegesítése szükséges feltétele volt Oroszország nagyhatalmi státuszának, és ereje csúcspontján, amikor ezek a közvetlen irányítása alatt álltak, Oroszország több volt egy egyszerű hatalomnál: olyan eurázsiai szuperhatalom volt, amely elegendő forrással rendelkezett ahhoz, hogy formálja külső környezetét, és territoriális kapuin keresztül a nagyvilágba is ki tudja vetíteni ezt az erőt. Oroszország így az egyetlen hatalom volt, amely veszélyt jelentett az Egyesült Államokra, mindezen területek nélkül azonban Oroszország csak egyike a nagy ázsiai országoknak. Mivel az amerikai szövetségesek beékelődnek Oroszország nyugati felvonulási területei elé, geopolitikai növekedése pedig határok közé van szorítva, így egy nagy, időnként bonyolult, de végső soron karanténba helyezett országról beszélhetünk.

Napjainkban látható, hogy Oroszország hevesen érvényesíteni kívánja befolyását, és el akarja nyerni a méltányosnak érzett pozícióját a régióban és a világban, de közben az Egyesült Államokkal való direkt konfrontációt is el szeretné kerülni, és abból a célból, hogy új erőterképet készítsen, vagy hogy minimális befektetéssel átrajzolja azt, Washington szondázásába kezdett.

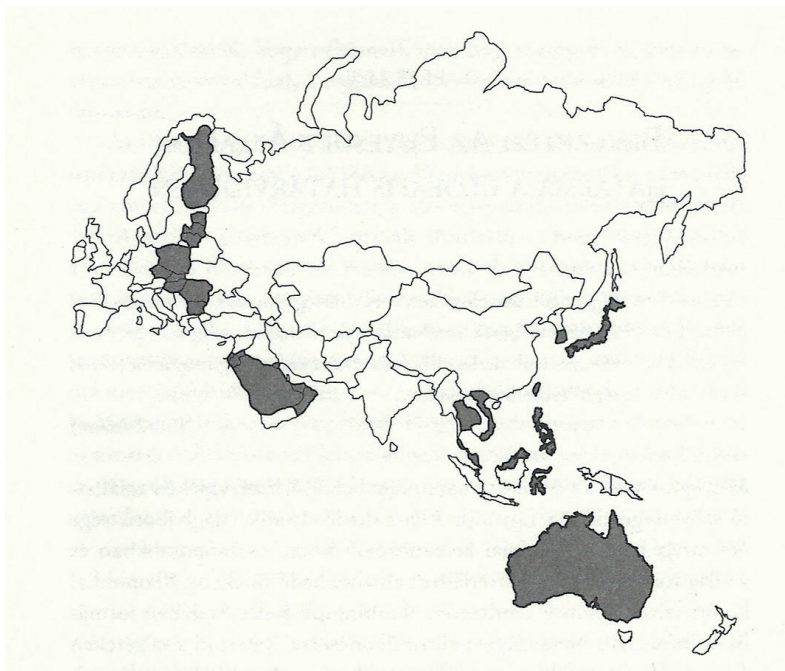
Grygiel és Mitchell szerint Oroszország kreatívan méri fel az Egyesült Államok hajlandóságát hatalmának fenntartásával kapcsolatban, és alacsony intenzitású teszteket hajt végre a hegemon erőpozíciójának külső határain, azért, hogy ha lehetséges, fokozatos területi vagy reputációs nyereséget szerezzen az amerikai hatalom kárára.

Oroszország agresszív viselkedése részben abból fakad, hogy gyengébbnek és megosztottabbnak látja a Nyugatot, egyre megengedőbb környezetet érzékel, és mindez akkor történik, amikor kisebb szomszédainak az Egyesült Államok erejébe és hitelességébe vetett bizalma sosem volt ennyire csekély.

A szerzők kiemelik, hogy bár Oroszország súlyos demográfiai, gazdasági és politikai problémáktól szenved, egyre csak fegyverkezik, és többévnnyi tapasztalatszerzés után komoly jártasságot szerzett különféle hadviselési technikákban, amelyek révén megkérdőjelezi a világ stabilitását biztosító amerikai elsőbbséget. Oroszország arra azonban nem képes, hogy felkínáljon egy olyan alternatív rendet, amely az elpusztítani kívánt, jelenlegi rendhez hasonlóan stabil és virágzó lenne, ezért az Egyesült Államok erejét úgy akarja megroppantani, hogy nem áll elő semmiféle alternatívával.¹³

¹³ JAKUB-MITCHELL 2017, 242.

Az Egyesült Államok tehát roppant nagy versenyben van Eurázsia kulcsfontosságú régióiban Oroszországgal, Kínával és Iránnal, amelyek szívesen átírnák az utóbbi hat évtized nyugati politikai és gazdasági elvekre épülő rendjét, ezért a szerzők azt javasolják Amerikának, hogy küzdjön szövetségesi rendszerének fenntartásáért és védelmezéséért, mert csak ezáltal képes biztosítani a stabil és prosperáló világrendet.

2. ábra

Az Egyesült Államok határvidéki szövetségesi a világban

Forrás: GRYGIEL–MITCHELL 2017, 20.

Made in America

Robert Kagan,¹⁴ napjaink egyik legtöbbet idézett amerikai geopolitikai gondolkodója *Made in America* című könyvében azt a kérdést járja körül, hogy valóban hanyatlásnak indult-e az amerikai világrend, és érdemes-e megvédeni a jelenlegi világrend eddig elért eredményeit. A szerző véleménye szerint, ha egy nagyhatalom hanyatlásnak indul, az mindig magával rántja az általa kiépített gazdasági rendszert, az általa felállított normákat és intézményeket. Egy birodalom bukása akár évszázadokkal is

¹⁴ Robert Kagan egy neokonzervatív amerikai történész és külpolitikai kommentátor. Az Új Amerikai Évszázad nevű neokonzervatív projekt társalapítója, a Brookings Intézet munkatársa és a Külkapcsolatok Tanácsa tagja. Havonta publikál a világ ügyeiről a *Washington Post*-ba, valamint a *The New Republic* és a *The Weekly Standard* közreműködő szerkesztője.

képes visszavetni a kulturális és művészeti életet, de a tudományos és technológiai fejlődést is. A történelem során már előfordult, hogy a fennálló világrend egyszerűen összerokadt, teljes zűrzavart hagyva maga után.

A szovjet rendszer bukása Moszkva szemszögéből nézve katasztrofális folyamat volt: bármi is valósult meg addig a pontig a szovjet világrendből, az mind odaveszett. Robert Kagannek lesújtó véleménye van Oroszországról, szerinte Oroszországot ma olyan autokraták uralják, akik látszólag nem érdekeltek abban, hogy feladják a hatalmukat, vagy az általuk uralt rendszer nyitottabbá tételével szabad választásokat tegyenek lehetővé. Oroszország külpolitikája pedig országának belpolitikai megfontolásaihoz igazodik, vagyis nem járul hozzá olyan mértékű politikai nyitáshoz, amely a leváltásukat eredményezheti. Oroszország szerinte arra használja energiaforrásait, hogy befurakodjon a szomszédos országok belpolitikájába, és a neki tetsző jelölteket és pártokat támogassa.

Robert Kagan azonban úgy véli, hogy az alkalmi neoimperialista retorika ellenére Oroszország vezetőinek egyelőre nem áll szándékában visszaállítani az Orosz Birodalmat, és kiterjeszteni befolyásukat Litvániára, Lettországra és Észtországra, vagy újra egyesíteni a volt szovjet köztársaságokat, mint Ukrajna, Moldova, Grúzia és Fehéroroszország. De vajon azért van ez így, mert ösztönösen nem vágnak ezekre a dolgokra, vagy mert a globális erőviszonyok olyan mértékben korlátozzák ilyen irányú ambíciójukat, hogy inkább visszafogják őket? Kagan szerint ezt nem tudhatjuk biztosan, de a történelem azt mutatja, hogy a nemzetek viselkedését tanulmányozva, azok motivációit és ambícióit megvizsgálva, Oroszország ma nem látja megvalósíthatónak az Orosz Birodalom visszaállítását.

A balti, kaukázusi és kelet-európai országok jórészt azért dacolhatnak Moszkvával, mert a kérdéses államok mögött ott van egy erős szövetséges. Az Amerika által képviselt hatalom hiányában Oroszország sokkal jobban hajlana arra, hogy akarattal rákényszerítse a szomszédaira, akik pedig sokkal jobban hajlanának rá, hogy meghajoljanak előtte. Ha Putyin, aki a Szovjetunió összeomlását egy alkalommal a 20. század legnagyobb geopolitikai katasztrófájának nevezte, úgy gondolná, hogy biztonsággal visszaállíthatná a birodalmat, vajon ellen tudna állni a kísértésnek? – teszi fel a kérdést a szerző.¹⁵

Kagan szerint a katonai beavatkozást leszámítva Oroszország máris minden eszközzel (energia, kereskedelem, helyi pártok támogatása) azon munkálkodik, hogy a korábbi szovjet államokra a lehető legnagyobb mértékben kiterjessze befolyását. A szerző úgy véli, hogy amikor Oroszország 2008-ban Grúziában a katonai beavatkozás mellett döntött, akkor csapatai jó eséllyel meg sem álltak volna Tbilisziig, ha az Egyesült Államok és a NATO el nem tántorítja őket. Mindez szerinte nem gonosz megfontolásokat sejtet, hanem a normalitást. Minden nagyhatalom ugyanis reagál a nemzetközi rendszer adta lehetőségekre és korlátokra, Oroszország pedig, ha nagyobb hatalomra tenne szert, megnövekedett nemzetközi befolyásának megfelelően komolyabb ambíciókat kezdene el dédelgetni, és újból benyújtaná igényét bizonyos befolyási övezetekre, még ha csak a többi nagyhatalommal szembeni biztosíték gyanánt is.

¹⁵ KAGAN 2015, 97.

Kagan úgy véli, hogy a nagyhatalmak egyre inkább a nagyhatalmak hagyományos útját járják, védelmezik meglévő befolyási övezeteiket, és növekvő erejüknek megfelelően megpróbálnak majd újakat megkaparintani. Az Egyesült Államoknak pedig Kagan szerint meg kell értenie, hogy hatalom nélkül nem lesz képes semmiféle világrendet fenntartani, és egy nap talán majd nem is lesz más választása, mint nézni, ahogy hegemoniája a semmibe vész, de ez a nap még nem jött el.

Befejezés

Grygiel és Mitchell szerint a geopolitika újra aktuálisabb, mint valaha, mert ha az ellenfelek tényleges fizikai térre vágnak – például a tengeri útvonalak megszerzésére és a légtér ellenőrzésére –, akkor kénytelenek visszatérni a hatalmi kérdések több ezer éve kialakult koncepcióihoz.

Oroszországról alapvetően a tanulmányban idézett amerikai geopolitikusok majdnem mindegyike sötét képet fest, az országot gazdaságilag fejletlennek, politikailag korruptnak, befelé fordulónak és revizionistának írják le, amely előbb utóbb ismét a határainak tágításába kezd.

Világhatalomként a jövőben azonban egyik szerző sem számol vele, mert Oroszország tele van olyan problémával, amely megakadályozza felemelkedését. Az ország legnagyobb problémájának gazdasági fejletlenségét tartják, vagyis hogy a világ gazdaságba még mindig a primer szektor exportcikkeivel integrálódik, és kiszolgáltatott a nyugati országok szekunder, terciér és a kvaterner szektorai által előállított importjavaknak. Oroszország katonailag erős, de gazdaságilag gyenge, a modernizáció rendkívül lassan halad előre, tőkepiaca nem elég fejlett, a hitelezés és a beruházások nagyon alacsony szinten vannak. Az orosz gazdaság nagymértékben támaszkodik az energiaszektorra a gazdasági növekedésben, amely rendkívül szoros összefüggésben van az olajárral és az ország GDP-jével. Emellett az orosz államszervezési modell sem vonzó, az ország softpower-képességét pedig Kína után mérik.¹⁶

Említik a romló demográfiai mutatóit, az elöregedő népességet, valamint a társadalom végtelen polarizáltságát, és majdnem mindegyik szerző kitér a hiányos és korszerűtlen infrastruktúrára, a túlzott környezetterhelésre és az elavult technológiák használatára.

Pozitívumként értékelik, hogy Oroszország bőven rendelkezik természeti erőforrásokkal, valamint eladósodottsága is nagyon alacsony szinten van.

A dolgozatban idézett geopolitikusok szerint Oroszországnak belső problémái szabják a legnagyobb gátat politikai befolyása kiterjesztésének és az ország jövőbeni sikerességének.

Oroszországot azonban mindegyik szerző potenciális veszélyforrásnak tartja az Egyesült Államok geopolitikájának érvényesítése szempontjából, és bár nem a közeljövőben, de visszaerősödésétől mindannyian tartanak.

Ezzel egy időben ugyanakkor aggodalmukat fejezik ki a befelé koncentráló Egyesült Államok külpolitikájával kapcsolatban, amely már kevesebbet tud adni

¹⁶ Portland Communications, *The Soft Power* 30.

a világnak, mint a bipoláris világrend alatti időszakban lévő szuperhatalom. Amerika az elmúlt évtizedben már kevésbé hajlandó a saját és a nyugati érdekért fegyveresen beavatkozni, amely sokakban azt a benyomást kelti, hogy az USA egy hanyatló szuperhatalom, még ha ez így objektíve nem is igaz.

Láthatóan a világ napjainkban a nemzetközi rendszer múltból megörökölt sémáinak progresszív eróziójában él, a bipoláris világrend felbomlása után több tektonikai lemez, amelyen a nemzetközi rend és annak alapelvei nyugodtak, mozogni kezdett, és a ma még ismert nemzetközi intézményrendszer is lassan mállani, erodálódni látszik.

A világnak ma nem kettő vagy három, hanem legalább öt, a mainstream politikai kultúráról eltérően gondolkodó, a világ berendezkedését a legkülönbözőbb módon elképzelő kulcsszereplője van, amelyek nemzeti érdekeik mellett kiállva, akarva-akaratlanul is hozzájárulnak a bevett szabályok és gyakorlatok deformálódásához. A világ, amelyhez a nyugati elitiek hozzászóttak, és a világ, amelyre vágnak, lassan eltűnni látszik, és mint ilyen, Oroszország egyaránt oka is és szimbóluma is ennek.

Mindegyik szerző szerint a geopolitikai téren, a gazdasági és szociális szférában jelen levő feszültség a kultúrák egymáshoz viszonyulásában várhatóan növekedni fog. Ezt a bizonytalanságot csak fokozza a technológia forradalmi átalakulása és a környezet gyors változása, azonban mindig megvan az esély arra, hogy az új rend ne kataklizmákon, háborúkon keresztül, hanem evolúciós módon szülessen meg.¹⁷

S hogy mi vár ránk, az Egyesült Államok által irányított geopolitikai rendszer, káosz, multipoláris világrend vagy valami teljesen új berendezkedés, egyelőre nem látható, így aztán ahelyett, hogy szép lassan kirajzolódna az új világrend körvonalai, a kép mind nehezebben értelmezhető.

Felhasznált irodalom

- BÁRDOS-FÉLTORONYI Miklós (2000): Geopolitikai gondolkodás a Szovjetunió utáni Oroszországban. *Eszmélet*, 12. évf. 46. sz. 67. Elérhető: www.eszmelet.hu/bar-dos-feltoronyi_miklos-geopolitikai-gondolkodas-a-szovjetu/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BENDARZSEVSZKIJ, Anton (2017): Oroszország 2050. www.geopolitika.hu, 2017. 07. 05. Elérhető: www.geopolitika.hu/hu/2017/07/05/oroszorszag-2050/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1999): *A nagy saktábla*. Budapest, Európa Könyvkiadó. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/ (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- DEÁK Anita (2011): Az Oroszországi Föderáció és az európai térség biztonsági viszonyrendszere. *Felderítő Szemle*, 10. évf. 3–4. sz. 23–32. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2011-3-4-2012-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- FRIEDMAN, Meredith (2016): *Mapping Russia's Strategy*. Elérhető: www.mauldineconomics.com/this-week-in-geopolitics/mapping-russias-strategy (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)

¹⁷ STIER 2018.

- Geopolitical Futures: *US–Russia Relations*. Elérhető: <https://geopoliticalfutures.com/us-russia-relations/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- GRYGIEL, Jakub J. – MITCHELL, A. Wess (2017): *Nyugtalan határvidék. Felemelkedő riválisok, sebezhető szövetségesek és az amerikai hatalom válsága*. Budapest, Antall József Tudásközpont.
- HAUSAR Szabina (2018): A földrajz fogságában. Ezek a geopolitika örök adottságai. *Mandiner*, 08. 22. Elérhető: http://mandiner.hu/cikk/20180822_foldrajz_fogsagaban (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- KAGAN, Robert (2015): *Made in America, avagy kitart-e az amerikai világtrend?* Budapest, Antall József Tudásközpont.
- NYE, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest, Antall József Tudásközpont.
- Portland Communications: *The Soft Power 30*. Elérhető: <https://softpower30.com/country/russian-federation/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SIMAI Mihály (2017): *Oroszország és az USA viszonya és a lehetséges globális következmények*. Elérhető: https://vilaggazdasagi.blog.hu/2017/08/10/oroszorszag_es_az_usa_viszonya_es_a_lehetseges_globalis_kovetkezesmenyek (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- SISELINA, Ljubov – GAZDAG Ferenc (2004): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- STIER Gábor (2018): *Az egoizmus lett a vezérlő elv*. Elérhető: <https://moszkvater.com/az-egoizmus-lett-a-vezerlo-elv-a-vilagban/> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- United Nations (2017): *World Population Prospects: Key findings & advance tables*. 2017 revision. Elérhető: https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- VASZARI Tamás (2018): *Oroszország geogazdasági és geopolitikai dilemmái a XXI. század elején, valamint ezek történelmi előzményei*. Doktori értekezés. Győr, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. Elérhető: https://rgdi.sze.hu/images/RGDI/honlapelemei/fokozatszerzesi_anyagok/Vaszari%20Tam%c3%a1s%20Andr%c3%a1s%20-%20Disszert%c3%a1ci%c3%b3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)
- World Bank Group (2018): *Russia Economic Report 2018*. Elérhető: <http://pubdocs.worldbank.org/en/162681527086868170/RER-39-Eng.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 03. 29.)